Les Colònies tèxtils del Ripollès (1900-1920)

La comarca del Ripollès és un territori conegut per la majoria de la població catalana com una zona de visita de caps de setmana, amb paisatges imponents i abundants exemples d'arquitectura romànica. Però per sorpresa de molts, aquesta ha estat una comarca marcadament industrial. Sobretot durant el segle XX el tèxtil n'ha estat el sector principal, molt per davant de la pagesia. Aquest és un territori caracteritzat pel pas dels rius Ter i Freser, a les ribes dels quals trobem una quinzena de colònies tèxtils que han marcat el dia a dia de les poblacions del fons de les valls fins a l'actualitat, moment en què vivim la darrera època del sector a la comarca. Aquest article vol mostrar la realitat d'aquest món industrial durant les dues primeres dècades del segle passat, uns anys en què les fàbriques fan realitat el projecte empresarial de convertir l'Alt Ter i el Freser en una zona altament rendible de producció de fil de cotó.

El pes de les colònies industrials tèxtils a la comarca queda palès amb el nombre d'establiments que hi trobem: quinze colònies en total, vuit al Ter i set al Freser. Les colònies del Ter són:

- Camprodon: la Matabosch o Estebanell (fundada a la dècada de 1870)
- Sant Joan de les Abadesses: la Llaudet (del 1901), Espona (finals del XIX) i Cal Gat o Jordana (1903)
- Ripoll: Estamariu o Badia (finals del XIX), Agafallops o Botey (1862), Santa Maria o el Roig (1890)
- Les Llosses: la Farga de Bebié (finals del XIX).

I al riu Freser hi ha:

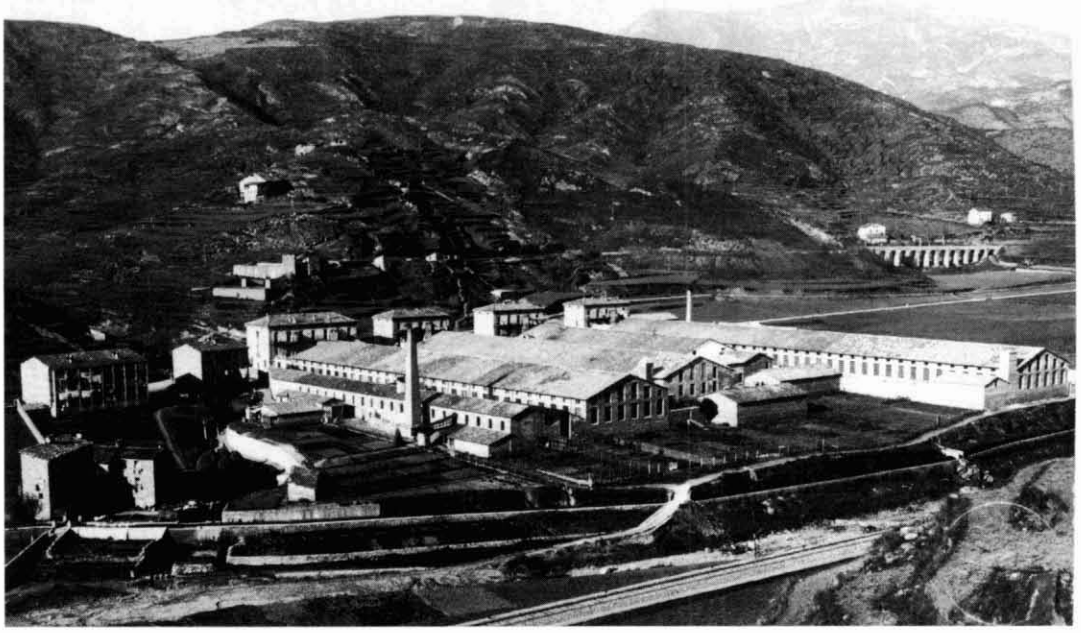
- Ribes de Freser: la Recolons (finals del XIX)
- Campelles: la Fàbregues (principis del XX)
- Campdevànol: l'Herand (finals del XIX), la Pernau (1872) i la Molinou (1929)
- Ripoll: la Noguera (finals del XIX) i la Jordana o Sorribes (finals del XIX) (1).

Si ens fixem en les dates de les fundacions, veiem una forta concentració en els darrers anys del segle XIX i primers anys del XX, un període durant el qual es funden onze colònies al Ripollès. Es tracta, doncs, d'uns anys de gran importància durant els quals el tèxtil es destaca com a principal sector econòmic.

Aquestes fundacions canvien el perfil comarcal i la converteixen en una zona industrial, juntament amb altres elements característics, com ara el ferrocarril, els canals industrials, les centrals hidroelèctriques, i tot d'indústries auxiliars del tèxtil com ara els corders, corretgers, fabricants de bitlles i politges, i fabricants de maquinària com els tallers Casals d'asta. Pel que fa al ferrocarril, els fabricants que munten la indústria tèxtil a la comarca compten amb la línia ferroviària de Barcelona a Sant Joan de les Abadesses. Aquesta infraestructura fundada l'any 1880, es va crear per transportar el carbó mineral descobert a Ogassa i poder proveir de combustible la indústria tèxtil barcelonina i impulsar els sectors siderúrgic i metal·lúrgic del país (2).

Finalment però, el projecte de convertir Ogassa en el gran centre de producció de carbó per a la indústria catalana no es materialitza, perquè el mineral resulta ser més escàs i n'hi ha menys quantitat del que apuntaven els informes del segle XIX. De totes maneres el ferrocarril es manté, i els fabricants tèxtils poden comptar amb aquest mitjà de transport fiable i eficient, el vetllen de prop i pressionen les autoritats polítiques quan s'acumulen els retards: per exemple, l'any 1913 els fabricants es queixen directament al Ministre de Foment, perquè les bales de cotó arriben tard a les fàbriques i no poden treballar amb normalitat (3).

A partir de l'any 1919 la xarxa ferroviària a la comarca s'amplia amb l'arribada del tren transpirinenc fins a Ribes de Freser i tres anys més tard fins a Puigcerdà i la frontera. Línia que faran servir les fàbriques de la conca del Freser, de Campdevànol i Ribes de Freser per al transport de bales de cotó i de fil. Una altra infraestructura aprofitada per les fàbriques són els canals hidràulics, si bé és cert

Colònia Badia o Estamariu (Ripoll). Segurament als anys deu del segle XX. Conjunt fabril de quatre naus rectangulars, i al fons els quatre blocs d'habitatges obrers. A la dreta es pot veure l'aqüeducte de la fàbrica i al peu de la foto un tram de la línia de tren Barcelona - Sant Joan de les Abadesses.
(ARXIU COMARCAL DEL RIPOLLÈS)

Colònia Recolons (Ribes de Freser). A principis del segle XX. És la colònia més important del Freser. Es tracta d'un edifici imponent d'estructura de pisos, presidit per la torre del muntacàrregues. A l'esquerra de la imatge s'aprecia la tubería de l'aigua de la central hidroelèctrica. (ARXIU COMARCAL DEL RIPOLLÈS)

que la majoria de colònies construeixen els seus propis canals; a certs llocs, com Ripoll, les fàbriques es forneixen dels canals que portaven aigua a les antigues fargues de ferro. La vila, durant el segle XVIII, és la població hegemònica a Catalunya en la producció d'armes, i els canals que abasteixen aquesta indústria (Santa Maria, Almoina, Arquet i can Guetes) s'adapten a la nova utilització (4).

Al costat d'aquests aprofitaments hi trobem les centrals hidroelèctriques a Queralbs, Ribes de Freser i Camprodon. I tota una indústria auxiliar del tèxtil com la torneria de fusta de Francesc Català Coll de Ripoll, que abasteix totes les fàbriques de la comarca de rodets, tubs, bitlles, bobines i politges; també hi ha corronaires a la vila, i també es produeixen cordes i corretges de transmissió de força (5). Tot plegat gira a l'entorn de la quantitat de colònies que s'instal·len a la zona.

Naturalment la proliferació de fàbriques tèxtils té un impacte extraordinari en l'economia comarcal. Aquest és un sector que experimenta un creixement enorme durant les dues primeres dècades del segle XX, com demostra la contundència de les xifres següents: pel que fa a la província de Girona, a la qual pertany el Ripollès, els anys 1922-1923 concentra el 67% dels fusos de filar cotó de tot Catalunya (6). I en aquest marc provincial de gran pes de la filatura, les dues poblacions més importants del tèxtil comarcal, Ripoll i Sant Joan de les Abadesses, experimenten uns forts increments de la seva capacitat de produir fil: durant les dues primeres dècades del segle XX Ripoll duplica el nombre de fusos; passa de 40.000 a 80.000; mentre Sant Joan els multiplica per set, i passa de 6.460 a 46.600 (7).

Es pot veure com el creixement del tèxtil és realment enorme a la zona, com no pot ser d'altra manera tenint en compte que en el període de finals del segle XIX i inicis del XX es funden onze colònies a les ribes del Ter i del Freser. Aquest fet converteix el sector tèxtil en el més important de l'economia comarcal, molt per davant de la pagesia, segon sector en ordre d'importància. En el global comarcal l'any 1920, tenint en compte el nombre de treballadors de cada sector, el primer és el tèxtil, que ocupa el 53% dels treballadors; mentre la pagesia ocupa el 27%. I es pot dir que els municipis amb major pes demogràfic són clarament industrials: a Ripoll el 80% de la mà d'obra treballa en fàbriques tèxtils, a Sant Joan de les Abadesses el 65%, a Camprodon el 60%, a Campdevànol el 65% i a Ribes de Freser el 69% (8). La potència del sector és innegable com demostren les xifres, i és inevitable que la seva evolució hagi marcat la vida de gran part de la població comarcal durant tot el segle passat.

La realitat del tèxtil de l'alt Ter i del Freser, una vegada hem vist l'enorme dimensió d'aquest sector, cal buscar-la en el dia a dia del treball a les fàbriques. Des dels tallers es viu en un món de pobresa terrible, amb unes condicions de vida i de treball d'una duresa extrema. La particularitat del tèxtil del Ripollès en aquesta època, a part de la distància respecte de Barcelona, és que les condicions de treball són les més dures de Catalunya. Cosa que al seu torn es tradueix en una conflictivitat social igualment singular, conseqüència directa de la penosa situació en què viu la classe treballadora i de la seva feble organització sindical.

A partir dels episodis de vagues veurem quina és la realitat del tèxtil comarcal i com es treballa dins els tallers d'aquestes colònies industrials que trobem al costat dels rius. Al final del segle XIX el tèxtil es troba immers en una crisi important a causa de la pèrdua dels mercats colonials i també de l'aparició d'un sindicalisme ben organitzat i combatiu. El sector es veu restringit a l'estretor del mercat estatal i a la inevitable reducció de la producció.

És en aquest context de crisi que es produeixen les fundacions de bona part de les colònies ripolleses, justament en uns anys en què el tèxtil català, incapaç de competir en el mercat internacional, es veu abocat cap a una reconversió si vol tancar la crisi i guanyar competitivitat. Reconversió que es materialitza en una reducció dels costos de producció: l'estratègia empresarial es concreta bàsicament en un enduriment de les condicions de treball de la mà d'obra a base de reduir els salaris i afavorir l'entrada massiva de la dona en el treball fabril (9).

En aquest marc de reconversió a costa d'empitjorar les condicions de treball dels obrers esclata el conflicte al Ripollès entre els anys 1899 i 1901. El conflicte s'inicia a Manlleu, i la demanda dels vaguistes és la reinstauració dels salaris i dels horaris vigents l'any 1891 (10), senyal inequívoc que els horaris s'han ampliat i els salaris s'han reduït.

En aquest conflicte apareix una constant d'aquests anys, que és l'endarreriment dels sindicats del Ripollès respecte els de riu avall: poblacions com Manlleu, Torelló i Roda de Ter, de la veïna comarca d'Osona, compten amb uns sindicats molt més organitzats que no pas els de riu amunt. I aquestes organitzacions més ben estructurades són les capdavanteres en els enfrontaments amb els patrons, mentre les organitzacions ripolleses van a remolc de les seves consignes.

Naturalment els fabricants són conscients de la feblesa del sindicalisme ripollès i vetllen per tal que continuï en aquest estat d'incapacitat, a base de prohibirlo a les colònies sota l'amenaça de la pèrdua dels llocs de treball i dels habitatges on viuen les famílies treballadores que tenen algun membre que s'ha atrevit a afiliar-s'hi. Pel que fa a la resta de fàbriques, la patronal castiga els locauts i pactes de fam, que aconsegueixen decapitar els incipients sindicats de la zona i man-

Colònia Agafallops o Botey (Ripoll) l'any 1910. Personal de la fàbrica, quan encara pertanyia a la família Rifà de Manlleu. Es pot veure la quantitat i joventut de les dones que hi treballaven.
(ARXIU COMARCAL DEL RIPOLLÈS).

tenir l'obrerisme en un estat de feblesa endèmic tots aquests anys.

Però malgrat l'endarreriment de les organitzacions ripolleses, la seva aliança amb els sindicats osonencs l'any 1899 els dóna una força considerable i els treballadors de Ripoll, Camprodon, Campdevànol i Ribes de Freser es declaren en vaga (11). El conflicte es tanca el mes de maig del 1900 amb un pacte entre fabricants i sindicats amb la mediació del Govern. Però els patrons, que tenen les indústries en ple procés de reconversió, no accepten que se'ls limiti la seva política de reducció salarial i reaccionen amb contundència : creen l'Associació de Fabricants de l'Alt Ter i Freser i pel novembre del mateix 1900 declaren el locaut a la conca, cosa que sotmet al pacte de fam 800 treballadors. I donen el cop de gràcia al sindicalisme el març del 1901 amb un locaut que deixa aturats 15.000 obrers a la conca (12).

A partir d'aquí les organitzacions obreres queden inutilitzades durant més d'una dècada i els fabricants tenen carta blanca per aplicar la reducció salarial i afavorir al màxim l'entrada massiva de les dones als tallers. Unes dones forçades a treballar, perquè els salaris dels homes han esdevingut insuficients per cobrir el pressupost familiar, ja que cobren la meitat del que cobren els homes.

D'aquesta manera l'estratègia empresarial de reducció salarial es materialitza amb la contractació de dones per treballar a les fàbriques, que en el cas del tèxtil del Ripollès és realment importantíssim. Per adonar-nos del protagonisme de la mà d'obra femenina al tèxtil cal que ens fixem en algunes xifres de les colònies: a Sant Joan de les Abadesses l'any 1920, la fàbrica Joan Franch de la colònia de cal Gat té 169 treballadors, dels quals 138 (el 82%) són dones; i la colònia Llaudet té 185 obrers, dels quals 157 (el 85%) són dones; i a Ribes de Freser l'any 1921 trobem 450 obrers tèxtils, dels quals 380 (el 84%) són dones (13). La dona és la protagonista del treball tèxtil de manera destacada, ja que forma un contingent de mà d'obra barata que omple els tallers de les colònies de l'Alt Ter i Freser i les converteix en altament rendibles per als amos.

Un altre factor que caracteritza les colònies del Ripollès en aquests anys és la migradesa salarial. A la comarca es detecten els salaris més baixos de Catalunya, cosa que provoca la reacció obrera de la segona meitat dels anys deu. Els anys 1916 i 1917, coincidint amb l'aparició del primer sindicat anarquista a Ripoll, els treballadors demanen l'augment salarial a causa de l'accentuació dramàtica de la pobresa. Amb aquesta demanda concreta es convoquen les vagues del 18 de desembre de 1916 i del 10 d'agost del 1917, ambdues reprimides per les forces d'ordre seguint instruccions del Ministeri de Governació; s'arriba a mobilitzar l'exèrcit ja que es declara l'estat de guerra, s'activa la censura de premsa, i les reunions i manifestacions dels obrers són afers impossibles (14).

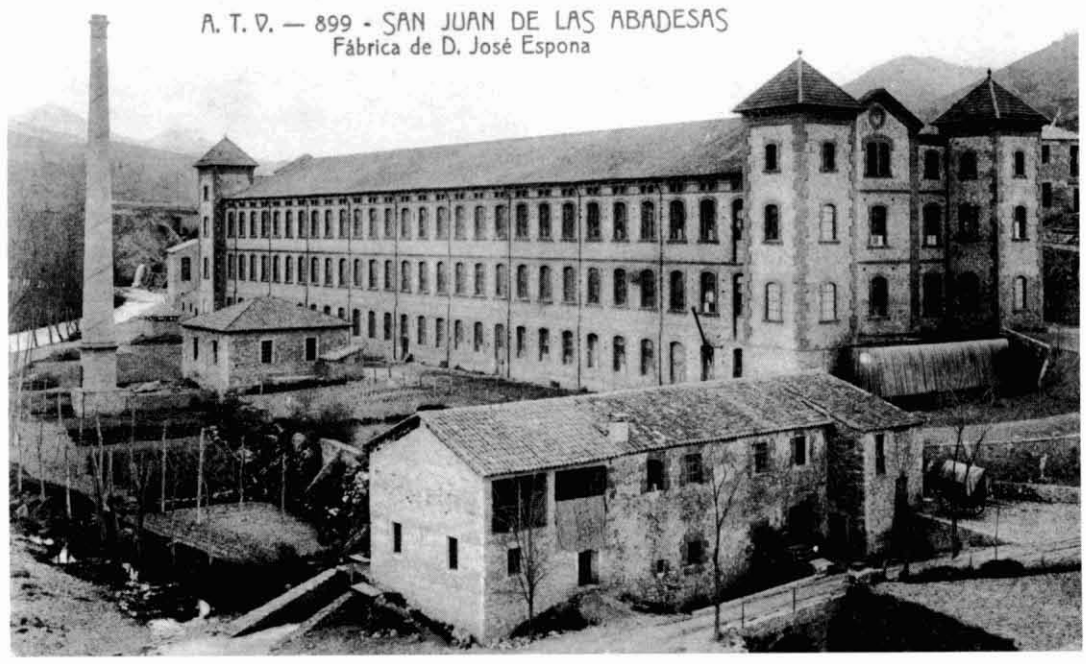
Aquesta accentuació de la pobresa dels treballadors tèxtils del Ripollès és la conseqüència inevitable de la política empresarial de reducció de salaris des del 1891. Reducció que s'aplica a la conca del Ter i Freser que, com la del Llobregat i Cardener, ja registra uns salaris d'entre un 20 i un 25% més baixos que els de Barcelona (15). I que a més a més, la incorporació importantíssima de la dona al treball fabril -que cobra la meitat del salari d'un home-, ja representa un estalvi extraordinari per a les empreses.

Malgrat aquests factors favorables a l'economia patronal, la reducció salarial no s'atura i converteix el Ripollès en la zona industrial amb els jornals més baixos de Catalunya, com demostren les xifres corresponents al 1917: mentre el jornal màxim a l'impossible és de 7'25 pessetes, el màxim a Sant Joan de les Abadesses és de 4'33 ; i el jornal mínim d'una treballadora catalana es paga, a la comarca, a 1'50 pts. (16).

Així les famílies treballadores passen de ser pobres a ser pobríssimes, sobretot quan es combina l'estretor salarial amb el procés inflacionari que afecta els productes de primera necessitat. Durant els anys deu l'increment de preus és realment escandalós a la província de Girona: el pa s'apuja el 185%; els cigrons, arròs i mongetes el 150%; les patates, verdura i bacallà el 100%; el vi el 120%; i la carn de xai i de vedella i els ous desapareixen completament de la dieta obrera (17). Evidentment el contrast entre salaris i preus té efectes realment devastadors per a l'economia dels treballadors de la comarca, i fa aparèixer la fam de manera ostensible.

Finalment, la darrera vaga del període és el de l'octubre de l'any 1919 amb la demanda de la jornada laboral de vuit hores, que afecta Ripoll, Campdevànol, Camprodon i Sant Joan de les Abadesses. El cas de Sant Joan és destacable perquè totes les fàbriques del municipi són colònies, i per tant el risc que corren els treballadors és enorme perquè poden perdre la feina i l'habitatge de tota la família, i per això només poden resistir tres dies de protesta i tornen a la feina (18).

La resposta patronal es materialitza en un locaut que s'allarga fins al 18 de novembre, quan els obrers, després de set setmanes sense cobrar, no tenen altre remei que tornar a les fàbriques (19). El resultat és la no limita-

Colònia Espona de Sant Joan de les Abadesses, l'any 1907. A primer terme tenim el Molí Gros, que encara es conserva, i al darrere la gran nau de la fàbrica. Aquesta és la construcció original, amb xemeneia inclosa, abans que es bastís un primer edifici al costat i es desviés la sortida d'aigua del canal. (ARXIU DEL MONESTIR DE SANT JOAN DE LES ABADESSES)

ció de la durada de la jornada laboral, que decideixen de manera unilateral els fabricants, i que manté els obrers als tallers entre onze i dotze hores diàries, ja que la maquinària es manté en funcionament de manera ininterrompuda amb només dos torns de treball. Això en unes condicions higièniques deplorables, el màxim exponent de les quals el trobem a la colònia de cal Gat de Sant Joan de les Abadesses: l'any 1903 aquesta colònia té finestres fixes als tallers, de manera que és impossible renovar l'aire ple de pols i borra; i només hi ha un lavabo per a homes i un per a dones, sense claveguera ni pou negre, simplement es fan servir galledes (20).

De tot plegat, de la durada de la jornada laboral, de les males condicions higièniques de tallers i lavabos, de la pobresa extrema i l'alimentació deficient, i de la presència destacadíssima de la dona en aquest treball duríssim, en resulten conseqüències terribles per a la salut de la mà d'obra tèxtil comarcal. I són dos els segments de la població especialment afectats: les dones joves, les protagonistes del treball fabril, i la població infantil durant els primers mesos de vida. La mortalitat d'aquests col·lectius es veu directament condicionada per la duresa del treball, ja que les dones joves embarassades pateixen greus complicacions a causa del poc temps de repòs que guarden per no perdre la feina, i les criatures lactants sovint moren perquè s'alimenten de mares autènticament anèmiques. Un parell d'exemples donen fe d'aquesta terrible realitat a les dues poblacions tèxtils més importants de la comarca: a Sant Joan de les Abadesses l'any 1905 moren el doble de dones joves que d'homes; i a Ripoll l'any 1923 la meitat de criatures moren abans d'arribar al primer any de vida (21).

Més enllà de la magnífica arquitectura de les colònies tèxtils del Ripollès, fins ara força desconeguda per la gran majoria dels visitants que rep la comarca, encara hi ha una realitat més amagada: la singular vitalitat i força del sector tèxtil, i la duresa extrema del treball durant les primeres dècades de funcionament d'aquests centres. Seria convenient promoure el coneixement de tot plegat: de l'arquitectura que combina funcionalitat i estètica, de l'urbanisme, de les obres d'enginyeria hidràulica, de les nissagues d'industrials, i també del treball que es porta a terme dins dels tallers i de la vida de la població obrera que viu en les colònies industrials del Ripollès.

Notes

(1) Muntadas, Montserrat, *Colònies industrials del Ripollès. Estudi arquitectònic i constructiu*, Girona, 1998 / Serra, Rosa, *Colònies tèxtils de Catalunya*, Manresa, 2000 / Albareda, Joaquim - Ferrer, Joan, *Sant Joan de les Abadesses*, Girona, 1995 / Gordi, Josep - Llimós, Ramon, *Les Llosses*, Olot, 1995 / Arxiu Històric Municipal de Sant Joan de les Abadesses (AHMSJA): Contribució industrial.

(2) Pascual, Pere, "Ferrocarrils i industrialització a Catalunya", *Recerques*, 1985, 17, p.51-52.

(3) Cutrina, Gonçal, *Les arts tèxtils a Ripoll i a la comarca*, Ripoll, 1986, p.104-105.

(4) Graells, Eudald, *Els orígens industrials de Catalunya*, Ripoll, 1990, p.31.

(5) Cutrina, Gonçal, *Les arts tèxtils...*, p.173-177.

(6) Dirección General de Contribuciones, *Estadística administrativa de la contribución industrial y de comercio, año de 1922-23*, Madrid, 1924, p.167-170.

(7) Arxiu Comarcal del Ripollès (ACRI): Ajuntament de Ripoll: Contribució industrial / AHMSJA: Contribució Industrial.

(8) *Boletin del Instituto de Reformas Sociales*, 199, gener 1921, p.77 a 119.

(9) Cuadrat, Xavier, *Socialismo y narquismo en Cataluña (1899-1911). Los orígenes de la CNT*, Madrid, 1976, p.70.
Nadal, Jordi, *El fracaso de la revolución industrial en España 1814-1913*, Barcelona, 1975, p.232.

(10) Balcells, Albert, *Trabajo industrial y organización obrera en la Cataluña contemporánea (1900-1936)*, Barcelona, 1974, p.55.

(11) *Diario de Barcelona*, Barcelona, 21, 21-1-1900, p.877
Arxiu de Manel Pujol de Camprodon (AMPC): Premsa Camprodon: *La Frontera*, 76, 19-1-1900, p.2.

(12) Huertas Claveria, JM, *Manual d'història del moviment obrer (1840-1975)*, Barcelona, 1994, p.127.

(13) AHMSJA: Juntes, comissions, patronats: Junta Local de Reformes Socials 1905-1922.
Boletín del Instituto de Reformas Sociales, Madrid, 113, març 1922, p.762-763.

(14) ACRI: Ajuntament de Ripoll: Correspondència 1916. AHMSJA: 1.3 Adm. General. Bans 1914-1921

(15) Balcells, Albert, *Trabajo industrial y organización obrera ...*, p.146.

(16) Instituto de Reformas Sociales, *Memoria general de la inspección del trabajo correspondiente al año 1917*, Madrid 1919, p.60-61.

(17) *Boletín del Instituto de Reformas Sociales*, 87, setembre 1911, p.366-367 / 139, gener 1916, p.56-57 / 198, desembre 1917, p.1111 / 224, febrer 1923, p.518-519.

(18) AHMSJA: 1.7.1 Correspondència entrades 1919.

(19) Cutrina, Gonçal, *Les arts tèxtils...*, p.110.

(20) AHMSJA: Qüestionaris sobre fàbriques 1903.

(21) AHMSJA: 5.11 Sanitat, juntes i comissions municipals : Inspeccions generals de sanitat. Estadístiques sanitàries i demogràfiques 1905-1912.
ACRI: Premsa Ripoll: *"El Catllar de Ripoll"*, 33, 27-10-1923.

Jeroni Marín i Surroca,
historiador